

Bloedvlek op de tijdlijn

SARA EELEN

Hoe we kijken naar ‘tijd’ is erg veranderd door de jaren heen en het is vervlochten met hoe het klimaatprobleem tot stand is gekomen, hoe we het gewaar worden en hoe we ermee om (moeten) gaan. Het verschillende perspectief op het verleden, het heden en de toekomst van de auteur, haar moeder en haar grootmoeder komt aan bod, net als grotere tijdsvragen zoals ‘Draag je verantwoordelijkheid voor latere generaties?’, ‘Wat betekent het antropoceen?’ en ‘Is er nog tijd om het klimaatprobleem op te lossen?’

1.

Een overstroming die normaal eenmaal per duizend jaar plaatsvindt, zet zowel in 2016 als in 2018 Ellicott City, een Amerikaans stadje in Maryland, volledig onder water. In dat laatste jaar jaar, 2018, worden in één week tijd wereldwijd hitterecords gebroken. In Nederland werd zelfs het woord ‘superhittegolf’ ingevoerd: de definitie van een ‘gewone hittegolf’, een periode van minstens vijf dagen van 25 en 30 graden, was niet meer voldoende, omdat de temperatuur veel vaker en langer boven de 30 en 35 graden

kroop. De periodes van droogte, die sinds 2000 het Amazonewoud hertekenen, zouden zonder klimaatverandering slechts eens in de honderd jaar voorkomen. Waar vroeger in de Russische oerbossen gemiddeld eens in de tweehonderd jaar een grote brand opstak, gebeurt dit nu om de tachtig jaar. In 2020 wist men niet meer hoe de stormen te noemen, omdat per nieuwe storm een nieuwe letter van het alfabet wordt gebruikt. De wereld kende dat jaar dertig tropische stormen en orkanen, meer dan het alfabet letters heeft.

Overstromingen, hittegolven, bosbranden, droogte, orkanen en andere natuurrampen van eens-in-de-honderd-of-duizend-jaar komen steeds vaker voor. Deze tijdsaanduidingen hadden oorspronkelijk een geruststellend effect. Maakte je zo’n ramp van eens om de honderd jaar mee, dan kon je met een gerust hart geloven dat je er weer voor even, wellicht heel je leven, vanaf was. Nu zorgen deze tijdsaanduidingen voor angst, onbegrip, desoriëntatie in de tijd. Als eens in de honderd jaar elk jaar voorkomt, dan voelen we dat er iets mis is. Het legt een onbalans bloot, in onze omgeving, onze taal, ons tijdsgevoel, in ons.

2.

Mijn grootmoeder zegt dat de jeugd niets weet van de geschiedenis. Ze praat en praat aan één stuk door. Over bidstoelen, schuilkelders, boeren als burens, honger als toetje, geen seks voor het huwelijk, Maria's en Jozeffen als onloochenbare referentiepunten. Mijn grootmoeder kent het woord 'antropoceen' niet. Ze weet niet wat microplastics, emissiehandel en *fracking* zijn. Ik denk dat de oudere generatie niet genoeg weet over het heden, maar ik zeg het haar niet. Ik laat haar praten en praten en hoop dat ze zo een keer bij het nu belandt.

Mijn grootmoeder kent het woord 'antropoceen' niet. Ze weet niet wat microplastics, emissiehandel en *fracking* zijn.

3.

Ik heb het antropoceen lang als een filosofisch concept beschouwd, een eerste poging om het stramme tijdsgewricht waar we in leven te benoemen. Ik dacht dat het enige nut van de benaming was de mens bewuster te maken van zijn immense dominantie en rivaliserende, bijna afwerende houding tegenover de natuur. Maar dat is niet zo: het antropoceen valt zwart op wit af te lezen op de tijdlijn. Onze aanwezigheid laat overal sporen na, en nog veel vaker krassen, littekens en bloedvlekken. De wegwerpcultuur laat zich lezen aan het plastic dat smolt tussen gesteenten, bomen leggen het begin van de industrie in hun groeiingen vast, ijsboormetingen tonen in welke jaren atoombommen werden getest en zelfs de ruimte raakt vervuild met door ons geproduceerde verfschilders en kunstmanen.

Om CO₂ uit de lucht te halen zijn er plannen om muren vol ventilatoren te bouwen zo hoog en

breed als een windmolenpark. Als ik me daar iets probeer bij voor te stellen, flitsen beelden uit een verre, grijze toekomst voor mijn ogen, waarin het landschap wordt verhuuld onder menselijke constructies om het landschap te behouden. Het idee zorgt voor een knarsend gevoel in mijn maag. Zullen deze airconditionermuren de piramides zijn die toekomstige generaties herinneren aan ons? Worden ze een historisch monument dat symbool zal staan voor ons technologisch kunnen of voor onze eeuwige overdaad?

4.

Mijn oma is niet de enige die het antropoceen moeilijk vatten kan. Ook geologen zijn in de war. Ze hebben geleerd dat tijdperken bepaald worden door geologische en cyclische krachten, niet door menselijk handelen. In enkele honderden jaren, een periode die veel te kort is om traditioneel als geologisch tijdperk erkend te worden, hebben we miljoenen jaren aan koolstofopslag teruggedraaid door het verbranden van fossiele brandstoffen.

We hebben grondstoffen uitgeput, gebieden verwoest, rivieren verplaatst en diersoorten laten uitsterven, terwijl dit processen zijn die eeuwen nodig hadden om zich te ontwikkelen. Er zijn weinig mensen naïef of hoopvol genoeg om een hoek te zoeken die wij mensen nog niet getekend hebben door onze aanwezigheid. De mensen die toch probeerden en iets vonden, tekenden vervolgens die hoek met hun aanwezigheid.

5.

Als ik dit schrijf, luidt de klimaatklok: zeven jaar, honderdzeventien dagen, vijftien uur, achtenveertig minuten en zevenentwintig seconden. De klimaatklok is een initiatief van wetenschappers, activisten, artiesten en onderwijzers van over de hele wereld met als doel het kritieke, kleine tijdsvenster te benadrukken waarin we

onze uitstoot tot nul moeten brengen om niet boven een opwarming van 1,5 graden Celsius uit te komen. Het lijkt er niet op dat we dit gaan halen. We zitten nu al aan een opwarming van 1,2 graden Celsius boven het pre-industriële niveau. Als alle landen de beloften nakomen die ze nu gemaakt hebben, hebben we tegen 2030 welgeteld 1% minder uitstoot verwezenlijkt dan vandaag in de atmosfeer wordt losgelaten.

Je zou hierdoor kunnen denken dat het te laat is, dat we beter de handdoek in de ring gooien. Maar wat bedoelen we dan, waarvoor is het te laat? Voor het behoud van een leefbare wereld, of het behoud van onze huidige levensstijl? Voor ons, onze kinderen of de kinderen van onze kinderen of alleen maar de kinderen aan de andere kant van de planeet? Is het te laat om de klimaatcrisis tot een simpel te bevatten verhaal met een *happy ending* te plooiën? Om er een Hollywoodfilm van te maken die de mens als bovennatuurlijke held in beeld brengt? Is het te laat voor perspectief? Voor hoop?

Het gevaar van denken dat we zeven jaar de tijd hebben om onze levensstijl en ons beleid op maat te brengen van 1,5 graden Celsius is dat we het gevoel krijgen dat er een *deadline* is. Als we op deze uiterste datum ons verduurzamingsproces niet volledig hebben afgerond, zijn we gedoemd. Als we op dit uiterste tijdstip er wel in geslaagd zijn om groener te gaan leven, komt alles weer in orde. Maar zo werkt het niet. Het verloop van de CO₂-toename ligt niet vast. Het eindpunt van de klimaatklok is bepaald op basis van een schatting. Het is giswerk van erg bekwaame wetenschappers, maar toch, het blijft giswerk.

Er is onderzoek dat aantoont dat we sommige effecten overschatten, ander onderzoek dat aantoont dat we andere effecten onderschatten. De klimaatklok tikt nu al. Haar alarm is vastgelegd op een eindpunt dat alleen maar dient om alle dagen dat we haar daarvoor lieten tikken tot een halt te roepen. Die dag heeft niets te maken met de klimaatveranderingen die we moeten voorkomen of die waar we ons aan moeten aanpassen. Deze veranderingen zullen zich geleidelijk tonen, misschien vóór het luiden van de klimaatklok, misschien erna. Ze zijn bepaald door de keuzes die we nu maken en de acties die we nu doen, niet de keuzes en acties die we over zeven jaar plannen. De uitstoot die we nu produceren zal nog eeuwenlang in de lucht hangen. De ecosystemen die we nu ontwrichten en verwoesten gaan niet vanzelf terug gedijen als we onze uitstoot omlaag brengen. De wereld zal er anders uitzien. De veranderingen in haar gelaat zijn nu al zichtbaar. Maar als de koralen sterven, de gletsjers smelten, de droogte aanhoudt, zelfs dan is het niet te laat. Zelfs dan maakt elke graad minder opwarming iets uit. Er is letterlijk een wereld van verschil tussen een opwarming van twee, drie, vier of vijf graden. Hoe sneller we handelen, hoe beter. Er is geen deadline, maar haast, heel veel haast.

6.

Mijn moeder zegt me, nadat ik haar vertel over het gesprek met mijn grootmoeder, dat je het haar niet kwalijk kan nemen, dat alles tijd nodig heeft, maar dat we toch goed bezig zijn. Er liggen vegetarische burgers in de supermarkt, tegen 2040 wordt er een betonstop ingevoerd, de plaatselijke slager staat het toe om je eigen potje mee te brengen en al haar burens hebben zonnepanelen op hun dak. Kijk, zegt ze, de tijden veranderen.

Ik zeg haar: We hebben evenveel schade toegebracht aan de aarde sinds de release van Al Gore's eerste film *An inconvenient Truth* in 2006, als alle eeuwen daarvoor. Sinds de jaren 80 is de

“

Als de koralen sterven, de gletsjers smelten, de droogte aanhoudt, zelfs dan is het niet te laat. Zelfs dan maakt elke graad minder opwarming iets uit.

wereldproductie van plastic zesmaal in omvang toegenomen. De globale uitstoot van CO₂ steeg in 2021 naar een nieuw recordniveau van 36,3 miljard ton, één jaar nadat een wereldwijde pandemie de gehele economie platlegde. Het laatste dat de levende generaties moeten denken is dat ze goed bezig zijn, dat we het gewoon wat meer tijd moeten geven. Onze erfenis aan de volgende generaties zal zich tekenen in een tijdtেকort.

Als ik naar huis wandel, na het bezoek bij mijn moeder, hoor ik een toevallige voorbijganger in zijn telefoon zeggen 'je moet ervan profiteren nu het nog kan'.

7.

Ik kan me nog net voorstellen hoe mijn leven eruit zal zien over zeven jaar, honderdzeventien dagen, vijftien uur, achtenveertig minuten en zevenentwintig seconden, wanneer de klimaatklok zijn laatste slag slaat. Daarna wordt het troebeler. Het is moeilijk buiten de kalendereenheden te denken. Een dag begrijp ik: vandaag, morgen, overmorgen, ze zijn een vervelde versie van gisteren, en gisteren is niet meer dan een afstammeling van een dag daarvoor. Een week orden ik aan de hand van werkdagen en weekends, maandagochtend die moeizaam kruipt naar vrijdagavond, die weer uitmondt in zondag als stille overgangszone naar een nieuwe week. Een jaar kan ik ook nog bevatten, al hang ik dat besef op aan verjaardagen, seizoenswissels en feestdagen, ruk ik het jaar eigenlijk alweer uiteen in kleinere stukjes. Maar dertig, vijftig, honderd jaar verder denken lukt me nauwelijks. Het is langer dan ik nu al leef en zelfs al was ik ouder, mijn hoofd lijkt er niet ruim genoeg voor. Er flitsen rampscenari'o's voor mijn ogen als ik mijn handen op mijn buik leg, maar nog vaker stel ik 'de toekomst' voor als een tijdperk dat erg lijkt op het tijdstip waar ik me nu in bevind. Wat grauwer, wat meer of minder technologie, nog harder toegetakeld en uitgebuit door mensenhanden, maar verder erg gelijkend op de wereld die zich achter het raam hier tekent. Ik weet dat dat niet klopt, maar heb geen toegang tot de juiste versie. Tijd is een vacuüm. Het is bijna onmogelijk een beeld langer dan een seconde vast te houden waarin de eeuwigheid en de vanzelfsprekendheid van het heden in vraag worden gesteld.

Mijn grootmoeder en moeder leefden in een periode waarin technologische vernieuwingen in een nooit eerder gezien tempo de samenleving hervormden. Ze schrikken dagelijks nog van de verworven vrijheden om hen heen en vaker nog van de verworven vrijheden in zichzelf. Als ik hen vraag hoe zij zich de wereld voorstellen over zeven jaar, honderdzeventien dagen, vijftien uur, achtenveertig minuten en zevenentwintig seconden denken ze in het beste geval aan een kamer vol kleinkinderen, in het slechtste geval aan een bejaardentehuis en dagen vol eenzaamheid. Of aan de dood, die is er ook nog. Ze bereiden zich erop voor dat hun wereld kleiner zal worden.

Is het naïef van mij om een blik op de wereld van morgen te willen werpen, alsof ik iets van de wereld van vandaag begrijp? Kan ik van mijn moeder en grootmoeder hetzelfde verwachten, wetende dat de realiteit niet voor iedereen vervlochten is met een toekomst, hier soms zelfs mee breekt?

Hoe ouder de persoon is met wie ik spreek, hoe meer de gedachtegang lijkt te zijn: 'als het tien of twintig jaar geleden niet zo'n probleem was, dan zal het dat over tien of twintig jaar in de toekomst ook niet zijn.' Alsof de jaren zich spiegelen, met het heden niet meer dan het dunne glazen oppervlak dat ik voor hen in scherven wil breken.

8.

Natuurlijk waren er mensen die zich eerder bewust waren van de grenzen aan de groei. De ongereguleerde opkomst van de industrie bracht niet alleen in een snel tempo onzichtbare, maar ook zichtbare gevolgen mee. De lucht kleurde grijs, rivieren wasemden verderf uit, mensen werden ziek, diersoorten migreerden en verdwenen. Je kon er niet omheen. Wat in de 19de eeuw alleen problemen waren voor grote industriesteden, werden in de levensduur van mijn moeder en grootmoeder voelbaar doorheen het hele land — door de komst van radio en televisie zelfs overheen traditionele landsgrenzen. Tijdens de jonge jaren van mijn (groot)moeder haar leven was het maatschappijmodel op vele plaatsen in de wereld wankel of zelfs net gekanteld, waardoor mensen zich niet alleen bewust waren van de

Het onderzoek naar de vraag welke graad van destructie we moeten bewijzen voor we stoppen met vernietigen, duurde zo lang dat weer een nieuwe generatie jonge mensen de straten op moest.

maakbaarheid van sociale systemen, maar ook van de feilbaarheid. De komst van atoombommen doorbrak de illusie dat de wereld te groot was voor de mens om te vernietigen. Neoliberalisme was nog een richtingaanwijzer, geen snelweg. Een mogelijke ideologie, geen wetgevend kader. Mensen waren voor of tegen en hadden het gevoel dat dat uitmaakte. De vermoedheid was nog niet ingeslagen, het argument ‘dat het nu eenmaal altijd al zo was’ gold nog niet — al kan je moeilijk zeggen dat het nu mag gelden.

Ook toen mijn moeder en grootmoeder jong waren trokken (vooral jonge) mensen de straat op voor een beter klimaatbeleid. Niet het voortbestaan van het leven op aarde liep in hun ogen gevaar, maar de leefbaarheid van hun omgeving. Een veel rechtstreekser geweld waarvoor mensen gezamenlijk wilden strijden. De focus lag vooral op de zichtbare gevolgen van de industrialisering, met als gevolg dat de oplossingen vaak maar reikten tot de plaatsen waar de mensen mondig genoeg waren, of juist, de plaatsen waar de mensen ‘electoraal wogen’. Milieu werd een nieuw agenda-punt waar niet alleen nieuwe bewegingen zich voor gingen inzetten, maar ook politieke partijen rond ontstonden. Rijke steden in Westerse landen zorgden voor zuiveringsinstallaties om het water terug proper te maken; recyclageprojecten werden opgezet; natuurparken werden erkend; gif mocht niet langer ongebonden de grond in; rokende fabrieksschouwen werden aan strengere regels gebonden. Vele buurten werden properder, meestal doordat andere gebieden vuiler werden. Bedrijven verhuisden hun milieuvriendelijke activiteiten naar andere, vaak armere landen en

investeerden in reclame-spotjes vol bomen en blijde mensen om niemand te alarmeren. Dat lukte hun vrij goed.

De onzichtbare gevolgen werden weggelaten en verzwegen in onderzoeksrapporten van grote oliebedrijven of kregen door wetenschappers het label ‘nog verder te onderzoeken’. Dit laatste is een

denkfout die ons nog steeds parten speelt. Het onderzoek naar de vraag welke graad van destructie we moeten bewijzen voor we stoppen met vernietigen, duurde zo lang dat weer een nieuwe generatie jonge mensen de straten op moest.

9.

Klimaatbesef begint met tijdsbesef. Pas als we onszelf op de tijdlijn kunnen plaatsen, zien we hoe onrealistisch veel ruimte we willen innemen. De aarde is 4,6 miljard jaar oud, de mensheid bestaat 300.000 jaar en is daarvan nog maar 100.000 jaar sedentair. Uitgerekend representeren we minder dan één procent op de gehele tijdlijn sinds het ontstaan van deze planeet. Industrialisering deed tweehonderdvijftig jaar geleden haar intrede, wat procentueel al helemaal te verwaarlozen valt op de tijdlijn. En toch, we verdubbelden in één eeuw de hoeveelheid CO₂ in de atmosfeer. We schrapen miljoenen jaren koolstofopslag uit de aardkorst om in behoeftes te voorzien die nooit eerder nodig waren of waarin op duurzame manieren werd voorzien. Elke dag vlees, iedere maand een nieuwe blouse, elk jaar een verre vliegtuigreis. Elke dag met de auto naar het werk, elke maand een cadeautje aan jezelf, niets groots, gewoon een hebbedingetje, en op kerst een mousse van witte chocolade met geïmporteerde frambozen.

We willen recht door, op autostrades en winkelstraten, in carrières en zelfs in liefdesrelaties. Er moet iets te winnen zijn, anders zijn we verloren. Wie niet meegeeft, wie niet wijkt, wordt achtergelaten. We spreken over ontwikkelde en niet ontwikkelde landen. We zeggen *time is money*

en schamen ons voor verspilde tijd. We houden zelden stil, keren nooit meer om.

Maar de wereld kent geen recht door. De aarde draait om haar as en ziet ver voorbij de horizon die wij tekenen. IJstijden, seizoenen, massa-extincties. De wereld kent haar ritme. De ware klimaatklok tikt niet naar het moment toe waarop wij een manier hebben gevonden om met een gepast geluk op deze planeet verder te leven. De ware klimaatklok tikt naar het punt dat de aarde haar evenwicht hervindt.

SARA EELEN (1994) is dichtster, essayist, videomaker en sociaal werker. Haar werk werd onder andere gepubliceerd in *Het Liegend Konijn*, *Hard//Hoofd*, *Deus Ex Machina*, *Kluger Hans en Papieren Helden*. Sara is een van de drijvende krachten achter de Klimaatdichters en Hart boven Hard. In oktober 2022 verscheen haar debuutbundel *Het nodige breken*.

Bronnen

Wallace-Wells, D., *De onbewoonbare wereld*. Amsterdam: De Bezige Bij, 2020.

Noodweer benelux, Wat is een superhittegolf?, 3 augustus 2020, <https://www.noodweer.be/wat-is-een-superhittegolf>

<https://climateclock.world>

Buelens, G. *Wat we toen al wisten: de vergeten groene geschiedenis van 1972*. Amsterdam: Querido Facto, 2022.

Kolbert, E. *Het zesde uitsterven: een onnatuurlijke geschiedenis*. Leuven: Davidsfonds uitgeverij, 2014.